

برنامه‌ریزی راهبردی ارتقاء وضعیت رفاه دانشجویان در نظام
آموزش عالی ایران
(از منظر کیفیت زندگی)

مهدی فولادگر*

مصطفی حقی کرم‌الله**

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۱/۱

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۰/۳۰

چکیده

شرایط داخلی و بین‌المللی کشورمان در عرصه علمی، توجه به وضع رفاهی نخبگان به طور عام و دانشجویان به شکل خاص را مضاعف ساخته است. مهاجرت نخبگان علمی، جذابیت‌های تحصیل در خارج از کشور و بهره‌برداری کشورهای توسعه‌یافته از دانش‌آموختگان ایرانی، در سال‌های اخیر، توجه به کیفیت زندگی دانشجویی و برنامه‌ریزی راهبردی برای ارتقای آن را،

* کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی. Mehdi.fouladgar@gmail.com

** کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.

اجتناب‌ناپذیر کرده‌است. گزارش‌های ملی در بخش آموزش عالی، نشان‌دهنده سطوح پایین امکانات مادی و بی‌توجهی به ابعاد گوناگون کیفیت زندگی دانشجویان است. هدف اصلی این مقاله، ارائه برنامه راهبردی-پیشنهادی در این راستا از طریق مطالعه منابع چندگانه و سرانجام تحلیل محیطی وضعیت صندوق رفاه دانشجویی، به منظور تعیین و تحقق اهداف واقع‌بینانه‌تر در مسیر ارتقاء کیفیت زندگی دانشجویان، می‌باشد. این بررسی، علاوه بر توصیف جایگاه رفاه دانشجویی در نظام آموزش عالی به بررسی عملکرد صندوق رفاه دانشجویان به عنوان متولی اصلی تأمین رفاه این بخش از جامعه پرداخته و عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر موفقیت و یا عدم موفقیت این نهاد را مورد شناسایی قرار داده است. روش جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها روش سه سویه‌نگری است که مقدمتاً با استفاده از منابع و گزارش‌های معتبر و متعدد، از جمله گزارش‌های رسمی معاونت برنامه‌ریزی ریاست جمهوری، عملکرد صندوق رفاه دانشجویان، مورد بررسی قرار گرفت و در پایان با استفاده از تکنیک تحلیل محیطی (سوات) برنامه راهبردی پیشنهادی ارتقاء وضعیت رفاه و کیفیت زندگی دانشجویی برای نظام آموزش عالی کشور و مشخصاً صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم و وزارت بهداشت تنظیم گردید. برنامه‌ای که ضمن در نظرگرفتن اصول و ارزش‌های موجود در اسناد بالادستی، به لزوم ارتقای زندگی و بهزیستی دانشجویان تأکید و آن را ضرورتی در سطح ملی می‌داند و با تقسیم کار نهادی (نگاشت نهادی) راهبردها و اقدامات متنوع و عملیاتی ارائه می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی راهبردی، نظام رفاهی، آموزش عالی، رفاه

دانشجویی، سه سویه‌نگری، تحلیل سوات.

مقدمه

در اسناد بالادستی منتشر شده در حوزه دانشجویی و دانشگاهی، از جمله نقشه جامع علمی کشور، زمینه‌سازی برای ارتقاء و رشد دانشجویان، مورد تأکید می‌باشد. از

جمله به فراهم آوردن شرایط مادی برای رشد و هدایت این قشر از افراد جامعه تصریح شده و این موضوع، دارای نقش اساسی در پیشرفت علمی کشور و توسعه انسانی، دانسته شده است. نقشه جامع علمی کشور (مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی) در بخش «اقدامات ملی» بندهای اول، سوم، پنجم و سایر بندها تأکید فراوانی بر مشوق‌های مادی و معنوی برای دانشجویان کارشناسی ارشد و دوره دکتری و نیز جذب نخبگان و اعضای هیات علمی دارد. تأکید بر اهمیت نظام راتبه (بورسیه) نیز از جمله مواردی است که در این سند و نیز اظهارات مکرر مسوولان وزارت علوم، مورد تأکید می‌باشد. با وجود افزایش مهاجرت نخبگان علمی و مهیا بودن شرایط تحصیلی مناسب‌تر در خارج از کشور، همراه با پرداخت وجه و حقوق، در قبال کار علمی دانشجویان در کشورهای پیشرفته، آثار جهانی شدن در آموزش‌های سطح عالی، بیش از پیش خود را نمایان می‌سازد. مهاجرت نخبگان علمی و دانشجویان به سایر کشورها، وجود شرایط مناسب برای تحصیل در کشورهای صنعتی پیشرفته و اهمیت روزافزون علم در جهان امروز فراتر از مرزها، اهمیت مضاعف برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت زندگی نخبگان و دانشجویان را آشکارتر می‌سازد.

شرایط رقابتی در مقیاس جهانی، روز به روز و با شتاب افزایش می‌یابد. زندگی «دانش بنیان»^۱ عمیق‌تر از هر زمان دیگر شرط بقا شده است و جوامع صنعتی مبتنی بر دانایی و در حال عبور به جوامع اطلاعاتی و یادگیرنده هستند. به همین منظور، دانشگاه در جهان امروز، کارکردی فراتر از آموزش افراد را یافته و توسعه جوامع وابستگی شدیدی با رشد آموزش عالی آنها دارد. آموزش عالی، با چنین نقش و جایگاه مهمی در توسعه، نمی‌تواند به منابع انسانی جامعه، بی‌اعتنا باشد. از همین رو، ضرورت برنامه‌ریزی برای رشد این منابع و ارتقای کیفیت زندگی وابستگان به بخش آموزش در هر کشور، انکارناپذیر است.

جامعه در حال گذار ایرانی در این بحبوحه، جزء با استقرار کیفیت در نظام علمی و بالا بردن کیفیت زیست دانشجویان و اعضاء هیات علمی نمی‌تواند پس‌افتادگی خود را از سطح پیشرفت‌های جهانی و منطقه‌ای رفع و رجوع کند. به ویژه مهاجرت نخبگان علمی و بهره‌برداری کشورهای توسعه‌یافته از دانش‌آموختگان ایرانی، در سال‌های اخیر، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. گزارش‌های ملی آموزش عالی که معمولاً به صورت سالانه منتشر می‌شود و آخرین مورد آن مربوط به سال ۱۳۸۸ می‌باشد نشان‌دهنده سطوح پایین امکانات مادی و بی‌توجهی به ابعاد گوناگون کیفیت زندگی دانشجویان است. در عین حال، در اسناد بالادستی آموزش عالی کشور، برنامه پنجم توسعه کشور و نیز سند جامع علمی کشور، تأکید بیشتری بر ارتقای آموزش عالی و جنبه‌های گوناگون آن شده است. هدف اصلی این مقاله، ارائه برنامه راهبردی^۱ پیشنهادی در این راستا از طریق مطالعه منابع چندگانه و سرانجام تحلیل محیطی وضعیت صندوق رفاه دانشجویی، به عنوان متولی اصلی رفاه دانشجویی و نیز تعیین و تحقق اهداف واقع‌بینانه‌تر در مسیر ارتقاء کیفیت زندگی دانشجویان، می‌باشد.

مروری بر ادبیات موضوع

کیفیت زندگی مفهوم کلیدی توسعه انسانی است و این چیزی است که تقریباً در تمام رویکردهای دیگر به توسعه نادیده گرفته شده است. در تلاش برای ارائه یک تعریف مفید و جامع از کیفیت زندگی، محققان انگشت شماری موفق به تشخیص فاکتورهای لازم بیانگر کیفیت زندگی گردیده‌اند و با وجود اینکه توافق عمومی در مورد ارزش بالقوه عناصر، ابعاد و مقیاس‌های کیفیت زندگی وجود دارد، توافق آشکار و روشنی درباره تعریف کیفیت زندگی دیده نمی‌شود.

سازمان جهانی بهداشت^۱، تعریف جامعی از کیفیت زندگی ارائه داده است: درک افراد از وضعیت زندگی، در قالب فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه و در ارتباط با اهداف، انتظارات و علایق خود. بر اساس این تعریف، کیفیت زندگی، ارتباط تنگاتنگی با وضعیت حسی، روانی، اعتقادات شخصی، میزان خود اتکایی، ارتباطات اجتماعی و محیط زیست دارد. همچنین این تعریف نشان می‌دهد که کیفیت زندگی به ارزشیابی ذهنی شخص مربوط است و ریشه در زمینه فرهنگی، اجتماعی و محیطی دارد. کیفیت زندگی شامل دو بعد است که عبارتند از: بُعد عینی و بُعد ذهنی.

- بُعد عینی کیفیت زندگی ناظر بر تعیین کننده‌های موقعیتی، عینی و قابل مشاهده زندگی فرد است که در بیرون از او و پیرامون فرد قرار دارند که عبارتند از: وضعیت سلامتی و تغذیه، وضعیت فرهنگی، کیفیات مادی، کیفیات محیطی، بهزیستی روانی و کیفیت دسترسی به خدمات عمومی.

- بُعد ذهنی کیفیت زندگی نیز ناظر بر شرایط و کیفیات درونی، ذهنی و روانی فرد می‌باشد که به آن احساس سعادت‌مندی یا شادمانی گفته می‌شود.

کیفیت زندگی یکی از مهمترین مسائل پیش روی جهان امروز و از مباحث اساسی در تکوین سیاستگذاری اجتماعی محسوب می‌شود. همان‌طور که پیش از این بیان شد، توافق اندکی بر سر تعریف این مفهوم وجود دارد. برخی آن را به عنوان قابلیت زیست پذیری یک ناحیه و برخی به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، رضایتمندی و مواردی از این دست تعبیر کرده‌اند. با وجود تمام تعاریف و مثال‌هایی که بیانگر اختلافاتی در مفهوم سازی و پنداشت کیفیت زندگی می‌باشد؛ بیشتر پژوهشگران بر سه ویژگی کیفیت زندگی اتفاق نظر دارند؛ این ویژگی‌ها عبارتند از: چند بعدی بودن، ذهنی بودن و پویا بودن.

به اعتقاد برخی از محققان تعداد ابعاد مورد بررسی کیفیت زندگی خیلی مهم نیست، بلکه آنچه اهمیت حیاتی دارد توجه به این مطلب است که هر مدل پیشنهادی، برای سنجش کیفیت زندگی، باید بتواند نیاز به داشتن چارچوب چند بُعدی را تشخیص دهد و به این که چه چیزهایی برای مردم در تعیین کیفیت زندگی‌شان مهم است، توجه کند. مدل مزبور همچنین باید شاخص‌های اساسی هر بُعد را در کنار سایر ابعاد در کل نماینده مفهوم کاملی از کیفیت زندگی بداند.

کیفیت زندگی دانشجویی؛ رفاه دانشجویی

کیفیت زندگی به عنوان یکی از ابعاد و مؤلفه‌های اصلی و سازنده رفاه در جامعه تلقی می‌گردد؛ تا جایی که برخی از صاحب نظران، اصطلاح کیفیت زندگی را تا آن اندازه ارتقاء داده‌اند که معنای مشابهی با رفاه اجتماعی از آن برداشت می‌شود. در این راستا لازم به ذکر است که کیفیت زندگی ارتباط متقابلی با رفاه اجتماعی در معنای اخص و توسعه در معنای اعم دارد.

کارلسون^۱ (۲۰۰۰) خاطر نشان می‌کند که کیفیت زندگی و رفاه مترادف بوده و فردی از کیفیت زندگی بالا (رفاه) لذت می‌برد که ۱- فعال باشد. ۲- برای دیگران خوب باشد. ۳- خودباوری داشته باشد. ۴- یک خُلق پایه ای شاد داشته باشد (zhan, 1992: 27).

فرانس و پاورس^۲ (۱۹۸۵) می‌نویسند کیفیت زندگی؛ ادراک فرد از رفاه است که به نظر می‌رسد از رضایت در حیطه‌های عمده‌ی زندگی ناشی می‌شود (هزارجریبی، ۱۳۹۱، ۲۴۶). گوتین^۳ و همکاران (۱۹۹۰)، کیفیت زندگی را یک حالت رفاه ویژه می‌دانند که در ترکیب با دو بُعد است. اولین بُعد، توانایی انجام فعالیت‌های روزانه

1. Carlson
2. Franc and Pavrs
3. Guthlin

است که خود به رفاه جسمی، روانی و اجتماعی بر می‌گردد. دومین بُعد رضایت بیمار در سطوح عملکردی و کنترل بیماری و درمان نشانه‌های وابسته به بیماری است (همان، ۲۵۲).

بین مفهوم کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی همبستگی و هم‌پوشایی نسبتاً کاملی وجود دارد که با بررسی برخی از شاخص‌های کیفیت زندگی در ابعاد گوناگون عینی و ذهنی می‌توان بهتر به وجود این تقارن پی برد. بدین ترتیب در ارزیابی‌های رفاه اجتماعی معمولاً از کیفیت زندگی به عنوان یک مؤلفه اساسی نام برده شده است.

مدل رفاه دانشجویی که در مطالب پیش رو به آن پرداخته خواهد شد؛ علاوه بر آن که نیاز به داشتن چارچوب چند بُعدی را تشخیص داده است، به این امر که چه مواردی اصولاً برای قشر دانشجو در تعیین کیفیت زندگی‌شان مهم است توجه داشته و در فرآیند برنامه‌ریزی به منظور ارتقاء سطح رفاه دانشجویان به ماهیت پویا و وابسته به زمان رفاه دانشجویی توجه کرده است. با توجه به جمع‌بندی مطالب فوق، می‌توان سه مؤلفه رفاه مادی، رفاه جسمی و سلامت محیط را در فرآیند سیاستگذاری کیفیت زندگی دانشجویان، دارای نقش پررنگ‌تری دید، و به نظر می‌رسد می‌توان همه این مؤلفه‌ها را به صورت «الگوی رفاه دانشجویی» معرفی کرد.

شاخص‌هایی که در ذیل عنوان می‌گردند علاوه بر نقش موثری که به منظور پی بردن به تقارن معنایی مفهوم کیفیت زندگی دانشجویی و رفاه آنان دارند؛ فهرستی از شاخص‌هایی عملیاتی که می‌توان هر یک از آنها را در درون یکی از مؤلفه‌ها یا الگوی رفاه دانشجویی جای داد؛ تهیه می‌کند:

- سلامت و بهداشت؛ میزان برخورداری از امکانات بهداشتی و بهره‌مندی از سلامت جسمی (دسترسی به پزشک، بیمارستان، دارو...)
- تغذیه مناسب و دسترسی به مواد غذایی با کیفیت مطلوب

- کسب درآمد؛ وام و تسهیلات مالی و تحقیقاتی
- کیفیت محیط زندگی (خوابگاه‌ها و خانه‌های دانشجویی، محیط اطراف و ...)
- میزان دسترسی به امکانات رفاهی (ورزشی، تفریحی و اوقات فراغت)
- دسترسی به خدمات زیر بنایی (امکانات ارتباطی، دسترسی به اینترنت پر سرعت، برق، آب سالم و ...)
- میزان برخورداری از تسهیلات بهداشت روانی و مشاور
- حمایت در برابر حوادث و بیماری؛ بیمه‌های درمانی.

مدل رفاه دانشجویی

کشورهای گوناگون هر یک بر اساس نوع ایدئولوژی و نظام رفاهی که دارند به برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در امر ارائه خدمات رفاهی و تأمین اجتماعی می‌پردازند، در این مسیر هر کشوری مطابق با رژیم رفاهی خود، سطح خاصی از خدمات را ارائه می‌کند و نوع و کیفیت خدمات نیز بستگی به نوع نظام رفاهی‌شان دارد. اهمیت سرمایه‌گذاری در این زمینه از آنرو مورد توجه کشورها می‌باشد که صرف هزینه در بخش آموزش به مثابه سرمایه‌گذاری در جهت ارتقاء سطح رشد اقتصادی، بالا بردن سطح آگاهی‌ها، قدرت تولید و رشد و توسعه فردی و اجتماعی می‌باشد (تاج مزینانی، ۱۳۹۱: ۹۹).

رفاه دانشجویان نیز به عنوان جزئی از رفاه کل جامعه معمولاً در دل دولت رفاه و اکثراً در قالب نظام آموزشی تأمین می‌گردد؛ هر چند این امکان نیز وجود دارد که علاوه بر نظام آموزشی، دیگر نهادهای دولتی و خصوصی نیز به برنامه‌ریزی در این زمینه و ارائه خدمات رفاهی برای دانشجویان بپردازند. بر این اساس در ایران صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۸۷ پس از تدوین برنامه‌ی راهبردی خود با مأموریت "زمینه‌سازی رشد استعداد‌های دانشجویان و تأمین دست کم رفاه لازم برای دانشجویان مستعد و کم بضاعت، شناسایی و سنجش نیازهای مادی و رفاهی آنان و تأمین منابع مالی مورد نیاز و اعطای تسهیلات مستقیم و غیرمستقیم مادی و غیرمادی به دانشجویان و نظارت بر آنان" در تعامل با دانشگاه‌ها و دانشجویان، فعالیت‌هایی در زمینه تأمین خدمات رفاهی و اعطای تسهیلات دانشجویی انجام داده است (محمد نژاد عالی زمینی، ۱۳۸۸: ۱۸۳). از این رو مسأله اصلی این تحقیق بر چگونگی عملکرد این صندوق متمرکز بوده و بدنبال ارزیابی کمی و کیفی فعالیت‌های گوناگون این نهاد رفاهی است.

روش تحقیق

مقاله حاضر از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی است که در آن علاوه بر توصیف جایگاه رفاه دانشجویی در نظام آموزش عالی به بررسی عملکرد صندوق رفاه دانشجویان به عنوان متولی اصلی تأمین رفاه این بخش از جامعه پرداخته، و در صدد شناسایی و تحلیل عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر موفقیت و یا عدم موفقیت این نهاد می‌باشد؛ تا از این طریق بتواند به ارائه یک برنامه راهبردی برای فعالیتهای آینده صندوق دست‌یابد.

به منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها در این تحقیق از روش سه سویه‌نگری^۱ استفاده شده است. سه سویه‌نگری راهبردی است که منابع چندگانه داده‌ها را با هم ادغام می‌کند و تحلیل‌گران را به جست‌وجوی منابع داده‌های گوناگون هدایت می‌کند، که مناسب مفهوم هستند (فاضل، ۱۳۸۸: ۱۸۰).

بدین ترتیب، برای رسیدن به هدف مورد نظر در تحقیق حاضر؛ ابتدا با استفاده از منابع و گزارش‌های معتبر و متعدد از جمله گزارش‌های رسمی معاونت برنامه‌ریزی ریاست جمهوری، عملکرد صندوق رفاه دانشجویان در دوره‌ی زمانی ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸ مورد بررسی قرار گرفت. در پایان با استفاده از تکنیک تحلیل محیطی^۲ (سوات) برخی عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر فعالیت صندوق شناسایی و بر این اساس و با در نظر گرفتن وضعیت کنونی نظام آموزش عالی؛ برنامه راهبردی پیشنهادی ارتقاء وضعیت رفاه و کیفیت زندگی دانشجویی برای نظام آموزش عالی کشور و مشخصاً صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم و وزارت بهداشت تنظیم گردید.

1. Triangulation

برای اطلاعات بیشتر در این زمینه رک: فاضل، رضا، (۱۳۸۸)، روشهای پژوهش برای سیاستگذاری اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.

2. Environmental Analysis

بررسی عملکرد و اعتبارات صندوق‌های رفاهی و وام دانشجویان (سال‌های

۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸)

بدون شک، صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم و نیز وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، با مسئولیت‌های متنوعی که در ذیل معاونت‌های دانشجویی این وزارتخانه‌ها، برای آنها تعریف شده است، اصلی‌ترین نهادهای مرتبط با رفاه دانشجویان و از جمله زمینه‌های مهم برای شکل دهی و خَلق «کیفیت زندگی» دانشجویان در سطوح گوناگون، است. متأسفانه با وجود تلاش‌های انجام شده برای خصوصی سازی آموزش در سطوح بالاتر، به دلیل عدم وجود فرصت‌های برابر آموزشی، نهادهایی مثل دانشگاه آزاد اسلامی نیز در سال‌های اخیر تبدیل به زمینه‌هایی برای افزایش نابرابری در دستیابی به فرصت‌های آموزشی و دامن زدن به نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی شده است. از همین رو، ضرورت حمایت دولت از طبقات پایین و کمک به آموزش این طبقات از بستر حمایت‌های دولتی، در دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی، ضرورتی مضاعف می‌یابد. به نظر می‌رسد با تأکیدی که در برنامه‌های گوناگون توسعه بر افزایش بودجه صندوق‌های رفاه و افزایش میزان وام‌های دانشجویی وجود دارد، بتوان بخشی از شکاف‌های موجود در ارائه خدمات رفاهی را پُر کرد.

ولی چنانچه در ادامه بحث روند اعطای وام‌ها و رشد پذیرش دانشجو در دانشگاه‌های دولتی خواهد آمد، نه تنها این مهم محقق نشده که متأسفانه بودجه تحقیقات و آموزش عالی نیز روند نزولی داشته و بدون اینکه محیط رقابتی برای بخش خصوصی، به طور واقعی و ملموس فراهم شود، بودجه‌های دولتی در بخش آموزش عالی، با وجود اصول قانون اساسی، کاهش یافته و متعاقب آن کیفیت زندگی دانشجویی، مورد بی‌توجهی قرار گرفته است.

بر اساس گزارش‌های منتشر شده آموزش عالی در سال‌های ۸۳، ۸۷ و ۸۸ و نیز گزارش‌های رسمی معاونت برنامه‌ریزی ریاست جمهوری در سال‌های ۸۴ و ۸۵ و ۸۶

می‌توان روند نزولی را در اعطای وام و سایر امکانات آموزشی، به کمک جداول ذیل مشاهده کرد.

در برنامه‌های توسعه کشور، توسعه مبتنی بر «دانایی» همواره مورد توجه بوده است. در سند ملی توسعه بخش آموزش عالی نیز، دستیابی به جامعه برخوردار از ویژگی دانش پیشرفته و توانا در تولید علم و فن آوری به عنوان هدف آرمانی، تعیین شده است. به منظور دستیابی به این هدف آرمانی، کارآمد کردن نظام حمایت مالی از دانشگاهیان مبتنی بر دیدگاه عدالت اجتماعی، از اهداف کیفی بخش آموزش عالی، می‌باشد و در جهت تحقق آن، طرح‌های اجرایی ذیل تصویب شده است:

۱- تدوین طرح تقویت صندوق رفاه دانشجویان نظام آموزش عالی دولتی و غیر دولتی

۲- پشتیبانی از مشارکت بخش خصوصی در اداره امور صنفی دانشجویان

۳- ایجاد تنوع در نظام پرداخت تسهیلات به دانشجویان

به استناد اصل ۳۰ قانون اساسی دولت موظف است وسایل تحصیلات عالی را تا سرحد خودکفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد. به منظور توسعه دسترسی به آموزش عالی و حمایت از اقشار کم درآمد برای ادامه تحصیل و افزایش توان علمی مبتنی بر دیدگاه عدالت اجتماعی، دولت موظف شده است از صندوق‌های رفاه دانشجویی در وزارت علوم، بهداشت و درمان حمایت کند و زمینه تحصیل دانشجویان مستعد را فراهم آورد. به استناد ماده یک قانون صندوق رفاه دانشجویان، صندوق‌های یادشده موظف به ایجاد زمینه مناسب برای رشد استعدادها و کمک به وضع تحصیلی - معیشتی دانشجویان مستعد و کم بضاعت کشور هستند.

کمک‌های دولت به صندوق رفاه، از دو منبع بودجه عمومی و اعتبارات حاصل از بازگشت وام‌های اعطایی در سال‌های قبل تأمین می‌شود که به تفکیک در جدول شماره یک درج شده و سرجمع اعتبارات عمومی رشد ۷ درصدی و اعتبارات اختصاصی ۲۱/۹ درصد رشد داشته است که در مجموع میانگین ۱۳ درصد رشد را برخوردار بوده‌اند. جمعیت دانشجویان روزانه دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی از ۲۶۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۳ به ۳۳۹ هزار نفر در سال ۱۳۸۸ افزایش یافته است. در سال ۸۳ جمعیت دانشجویی بهره‌مند از خدمات رفاهی ۳۷ درصد دانشجویان دولتی را شامل می‌شد که این رقم در سال ۸۸ به ۶۰ درصد جمعیت رسیده، اما چنانچه جداول نشان می‌دهد شاهد رشد منفی شدیدی در میزان وام‌های اعطایی هستیم. ضمن اینکه درآمد حاصل از اجاره خوابگاه‌ها و سایر درآمدهای این صندوق هرساله رشد تصاعدی داشته و شامل تعداد بیشتری از دانشجویان بوده است. همچنین میانگین این پرداخت برای دانشجویان وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۳۰ درصد بیشتر از دانشگاه‌های تحت نظارت وزارت علوم است. طبق گزارش‌های وزارت علوم و وزارت بهداشت، سرانه کل از ۳۶۱۷ هزار ریال در سال ۱۳۸۳ به ۳۲۰۱ هزار ریال در سال ۱۳۸۸ کاهش یافته است.

همچنین به استناد بند «ج» ماده ۵۰ قانون برنامه چهارم توسعه به دولت اجازه می‌داد که تسهیلات اعتباری درازمدت به صورت وام قرض الحسنه در اختیار صندوق‌های رفاه دانشجویی قرار دهد تا بخشی از دانشجویان شهریه‌پرداز که امکان پرداخت شهریه را ندارند بتوانند از این وام شهریه خود را پرداخت کنند. از سال ۱۳۸۴ هم اعتباراتی با عنوان وام شهریه دانشجویان در قوانین سنواتی تصویب شده است.

جدول ۱ - اعتبارات مصوب صندوق‌های رفاه دانشجویان به تفکیک عمومی و

اختصاصی در سال‌های برنامه چهارم توسعه

میانگین	اعتبار (میلیون ریال)						نوع اعتبار	عنوان
	مصوب	قانون	قانون	قانون	قانون	قانون		
رشد ۵ ساله	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	اعتبار	
۶/۹	۲۹۹/۴	۲۷۵/۸	۲۶۷/۱	۲۷۱/۲	۲۹۴/۸	۲۱۴/۸	عمومی	صندوق رفاه
۲۵/۶	۳۰۰/۰	۲۴۰/۰	۲۰۰/۰	۱۸۰/۰	۱۰۰/۰	۹۶/۰	اختصاصی	دانشجویان وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
۱۴/۰	۵۹۹/۴	۵۱۵/۸	۴۶۷/۱	۴۵۱/۲	۳۹۴/۸	۳۱۰/۸	جمع	
۸/۰	۱۳۹/۳	۱۳۷/۵	۱۲۵/۶	۱۲۷/۶	۱۲۶/۶	۹۴/۶	عمومی	صندوق رفاه
۱۴/۹	۱۲۰/۰	۸۵/۰	۸۵/۰	۷۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اختصاصی	دانشجویان وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی
۱۰/۹	۲۵۹/۳	۲۲۲/۵	۲۱۰/۶	۱۹۷/۶	۱۸۶/۶	۱۵۴/۶	جمع	
۷/۲	۴۳۸/۷	۴۱۳/۳	۳۹۲/۷	۳۹۸/۸	۴۲۱/۴	۳۰۹/۴	عمومی	جمع کل
۲۱/۹	۴۲۰/۰	۳۲۵/۰	۲۸۵/۰	۲۵۰/۰	۱۶۰/۰	۱۵۶/۰	اختصاصی	
۱۳/۰	۸۵۸/۷	۷۳۸/۳	۶۷۷/۷	۶۴۸/۸	۵۸۱/۴	۴۶۵/۴	جمع	

(منبع: پورتال صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم و وزارت بهداشت).

جدول ۱ نشان می‌دهد که مجموع اعتبارات مصوب صندوق رفاه وزارت علوم در سال ۸۳ با ۳۱۰/۸ میلیون ریال به ۵۹۹/۴ میلیون ریال در سال ۸۸ رسیده که میانگین رشد ۵ سالانه ۱۴ درصد را نشان می‌دهد. در صندوق رفاه وزارت بهداشت مجموع اعتبارات مصوب از ۱۵۴/۶ میلیون ریال در سال ۸۳ به ۲۵۹/۳ میلیون ریال در سال ۸۸ رسیده که میانگین رشد ۵ سالانه ۱۰/۹ درصدی را نشان می‌دهد. همچنین کل اعتبارات عمومی و اختصاصی مصوب هر دو وزارت علوم و بهداشت نشانگر میانگین رشد ۵ سالانه ۱۳ درصد است.

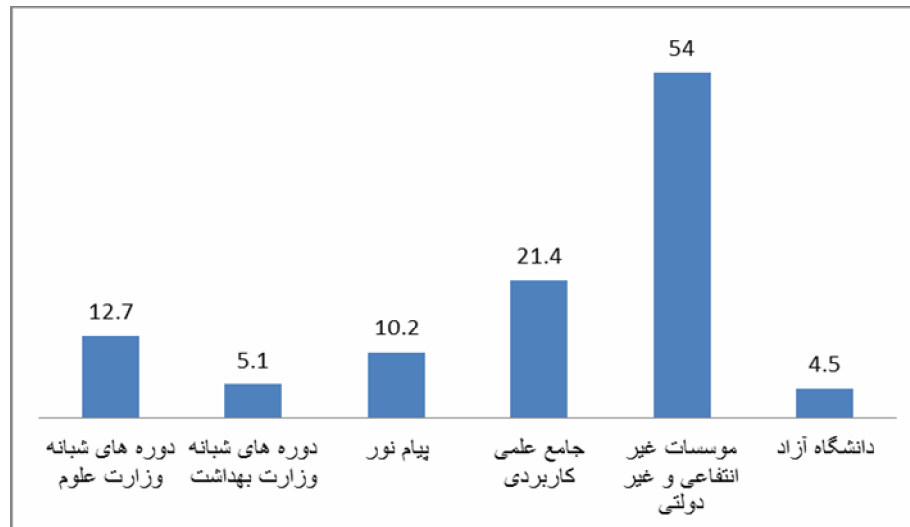
برنامه‌ریزی راهبردی ارتقاء وضعیت رفاه ... ۱۲۳

جدول ۲ نشانگر جمعیت دانشجویان شهریه پرداز بر اساس سند ملی توسعه بخش آموزش عالی و به تفکیک سال‌های برنامه چهارم توسعه در هر دو وزارت علوم و بهداشت می‌باشد. طبق ارقام این جدول و با مشاهده نمودار زیر مشاهده می‌گردد که بیشترین میانگین رشد با رقم ۵۴ درصدی برای موسسات غیردولتی و غیرانتفاعی وابسته به وزارت علوم می‌باشد، همچنین کمترین رشد متعلق به دانشگاه آزاد می‌باشد.

جدول ۲- جمعیت دانشجویان شهریه پرداز بر اساس سند ملی توسعه بخش آموزش عالی به تفکیک سال‌های برنامه چهارم توسعه

عنوان	نوع	جمعیت دانشجویی بر اساس سند ملی توسعه بخش برنامه چهارم						میانگین رشد ۵ ساله
		سال ۱۳۸۳	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۸۶	سال ۱۳۸۷	سال ۱۳۸۸	
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	دوره‌های شبانه نوبت دوم	۱۱۶۰۰۰	۱۳۰۲۵۰	۱۴۶۳۰۰	۱۶۴۵۰۰	۱۸۵۳۰۰	۲۱۱۰۰۰	۱۲/۷
	دانشگاه پیام نور	۳۷۰۰۰۰	۴۰۶۰۰۰	۴۴۵۰۰۰	۴۸۹۰۰۰	۵۴۰۰۰۰	۶۰۰۰۰۰	۱۰/۲
	دانشگاه جامع علمی - کاربردی	۱۹۰۰۰۰	۲۳۰۰۰۰	۲۷۹۰۰۰	۳۳۹۰۰۰	۴۰۷۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	۲۱/۴
	موسسه‌های غیر دولتی - غیرانتفاعی	۵۲۰۰۰	۸۰۰۰۰	۱۲۳۰۰۰	۱۸۹۰۰۰	۲۹۲۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	۵۴/۰
	جمع	۷۲۸۰۰۰	۸۴۶۲۵۰	۹۹۳۳۰۰	۱۱۸۱۵۰۰	۱۴۲۴۳۰۰	۱۷۶۱۰۰۰	۱۹/۳
	وزارت بهداشت	دوره‌های شبانه	۱۴۲۰۰	۱۵۱۰۰	۱۵۷۰۰	۱۶۵۰۰	۱۷۲۰۰	۱۸۲۰۰
دانشگاه آزاد اسلامی		۹۶۵۰۰۰	۱۰۰۸۶۰۰	۱۰۵۳۶۰۰	۱۱۰۰۸۰۰	۱۱۵۱۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰	۴/۵
جمع کل		۱۷۰۷۲۰۰	۱۸۶۹۹۵۰	۲۰۶۲۶۰۰	۲۲۹۸۸۰۰	۲۵۹۲۵۰۰	۲۹۷۹۲۰۰	۱۱/۸

(منبع: پورتال صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم، وزارت بهداشت و دانشگاه آزاد اسلامی).

نمودار جمعیت شهریہ پرداز

همانطور که بیش از این اشاره شد؛ جدول (۳) نیز حاکی از کاهش میزان اعتبارات تصویب شده وام شهریہ برای دانشجویان می‌باشد؛ که گرچه در طول سال‌های ۸۵ تا ۸۷ شاهد دو برابر شدن حجم این اعتبارات بوده‌ایم؛ لکن کاهش اعتبارات پس از یک دوره تثبیت در حجم آن به یکباره به میزان ۳۳۶ میلیارد ریال افت داشته است.

جدول شماره ۳- اعتبارات وام مصوب شهریہ دانشجویان در سالهای برنامه چهارم توسعه

(ارقام: میلیارد ریال)

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
اعتبار وام مصوب شهریہ	۶۰۰	۱۲۰۰	۱۲۰۰	۱۲۰۰	۸۶۴

(منبع: پورتال صندوق رفاه دانشجویان).

از دیگر شاخص‌هایی که معمولاً در بررسی وضعیت رفاهی گروه‌های اجتماعی مد نظر می‌باشد و میزان آن در فواصل زمانی گوناگون اندازه‌گیری و گزارش می‌شود؛ میزان فضاهای مرتبط با تسهیلات زیربنایی و رفاهی در دسترس می‌باشد. داده‌های مربوط به سرانه فضای خوابگاه دانشجویی و خوابگاه‌های متأهلین حاکی از آن است که در طول این دوره به‌رغم تلاش فزاینده در جهت احداث فضاهای بیشتر؛ کماکان از میزان فضای مطلوب برای هر نفر تفاوت معناداری داشته و حتی در دوره زمانی ۸۷-۱۳۸۶ بواسطه افزایش جمعیت متقاضی؛ شاهد کاهش آن بوده‌ایم. نهایتاً اینکه از کل تسهیلات زیربنایی، رفاهی و کمک آموزشی موجود (۴۴۲۰۰۰۰ متر مربع) در سال ۱۳۸۷ بیش از ۴۳ درصد مربوط به فضاهای خوابگاه‌های دانشجویی بوده است. این در حالی است که هنوز ظرفیت خوابگاه‌های دانشجویی دانشگاه‌ها کمتر از ۵۰٪ جمعیت دانشجویان موجود است (محمد نژاد عالی زمینی، ۱۳۸۸: ۲۱۰).

تحلیل محیطی (SWOT) شرایط فعلی رفاه دانشجویی در نظام آموزش عالی ایران

با توجه به آنچه تا کنون آورده شد، شرایط فعلی رفاه دانشجویان، قبض امکانات رفاهی و افت کیفیت زندگی دانشجویی را گواهی می‌دهد. استفاده از ابزار SWOT برای تشریح محیطی آنچه در این زمینه می‌گذرد، ابعاد گوناگون موضوع را نشان می‌دهد و مسیر برنامه‌ریزی را هموارتر می‌سازد. جدول زیر بیانگر تحلیلی جامع از محیط خارجی (بعضی فرصت‌ها و چالش‌ها) و همچنین محیط داخلی (نقاط ضعف و قوت) دستگاه رفاهی آموزش عالی کشور در وضع کنونی است که از طریق ایجاد نظم، ساختاردهی و تمرکزگرایی به مباحث قادر است نقش مؤثری در ارتقای کیفیت تصمیم‌سازی و ارائه راهبردهای مناسب داشته باشد. بطور کلی مراحل تهیه ماتریس در این پژوهش عبارتند از:

گام اول) تعیین نقاط ضعف و قدرت درونی در محدوده مورد مطالعه

گام دوم) تعیین فرصت‌ها و تهدیدهای بیرونی در محیط پیرامونی
گام سوم) اولویت بندی و امتیازدهی فرصت‌ها و تهدیدهای موجود
گام چهارم) اولویت بندی و امتیازدهی قوت‌ها و نقاط ضعف موجود
گام پنجم) تشکیل ماتریس سوات و اولویت‌های راهبردی پیشنهادی.

ماتریس سوات

نقاط قوت	نقاط ضعف
- ثبات نسبی مدیریت در ۶ سال گذشته - افزایش تنوع وام‌های دانشجویی و دیگر خدمات رفاهی - میانگین رشد ۵۴ درصدی جمعیت شهریه‌پرداز در مؤسسات غیردولتی و غیرانتفاعی - افزایش ۶۰ درصدی جمعیت شهریه پرداز به نسبت افزایش ۲۰ درصدی جمعیت بهره مند از تحصیلات رفاهی	- عدم نظارت مداوم بر عملکرد صندوق - عدم برنامه ریزی شفاف در استفاده از منابع مالی و اتلاف آن - انحصاری بودن خدمات رفاهی و آموزشی عمدتاً در دست دولت - وابستگی بیش از حد به اعتبارات بودجه عمومی - افت سطح رفاه دانشجویی - تضعیف مشارکت دانشجویان در اداره فعالیت‌های صنفی - استقبال ضعیف در بهین‌گزینی از الگوهای برتر جهانی
فرصت‌ها	تهدیدات
- تأکید بر ارتقاء سطح کیفی دانشجویان در اسناد بالادستی نظیر سند جامع علمی کشور - امکان حضور بخش خصوصی در کنار بخش دولتی در ارائه خدمات - جهانی شدن و الزامات آن - امکان پذیری ایجاد دوره‌های مشترک با دانشگاه‌های معتبر خارجی و همکاری متقابل با آنها	- کاهش سهم صندوق رفاه از بودجه عمومی - پدیده فرار مغزها و جذب منابع انسانی شایسته به دانشگاه‌های خارج از کشور - جذابیت‌های آموزشی و رفاهی خارج از کشور و تبلیغات خارجی برای جذب نخبگان - سرعت و شتاب تحولات جهانی - تحریم‌های اقتصادی

برنامه راهبردی

- مبانی، اصول و ارزش‌ها

از آنجا که آموزش عالی همچنان در کشور ما در اختیار بخش دولتی است و نهادهایی همچون شورای عالی انقلاب فرهنگی، بر شیوه مدیریت و سازماندهی دانشگاه‌ها در اقسام گوناگون آن دخالت دارند، لازم است در برنامه‌های ارتقای آموزش عالی نیز، دولت دخالت مستقیم داشته و برنامه‌های ارتقای کیفیت را در دستور کار قرار دهد. همانطور که در قانون اساسی تصریح شده و در اصل ۳۰ قانون اساسی، حق آموزش رایگان در عالی‌ترین سطوح به رسمیت شناخته شده و برای تحقق عدالت اجتماعی در زمینه آموزش، ضرورت آموزش عالی رایگان برای دانشجویان مستعد مورد پذیرش می‌باشد. از طرف دیگر، اسناد بالادستی همچون نقشه جامع علمی کشور، حمایت مالی از نخبگان، بورسیه و امکانات رفاهی را برای دانشجویان به رسمیت شناخته و آن را برای توسعه انسانی، ضروری می‌بیند. طرح ضرورت تهیه نقشه جامع علمی کشور نیز در همین راستا بشمار می‌رود، نقشه‌ای که برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های آن به شرح زیر به نظر می‌رسد:

- * رسیدن به رتبه اول علمی منطقه با توجه به چشم انداز ۲۰ ساله کشور
- * جهت‌گیری علمی مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی بسوی تولید علم در کشور
- * تهیه نقشه جامع علمی کشور بر اساس زمانبندی و با راهبردی مشخص
- * لزوم تبدیل علم‌گرایی و علم‌محوری به گفتمان مسلط جامعه
- * ترسیم فرآیند رشد علمی در کشور
- * نگاه متوازن به رشته‌های علمی و دانشگاه‌ها
- * تأمین بودجه مورد نیاز تحقیقات براساس برنامه‌های توسعه
- * نادیده گرفته نشدن رشد کمی مراکز علمی بدلیل توجه به رشد کیفی

فارغ از این تأکیدات، مسأله «عدالت اجتماعی» و نقش مهم نهاد آموزش عالی در برقراری عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری‌های اجتماعی، مسأله‌های حیاتی است که می‌تواند سایر بخش‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور را متأثر سازد. تأکید بر مسأله «عدالت اجتماعی» که به ویژه در سال‌های اخیر مورد تأکید دولتمردان بوده و به گفتمان غالب در سطوح گوناگون اجتماعی و سیاسی بدل شده، ضرورت ارتقای زندگی و بهزیستی دانشجویان را دو چندان می‌سازد. هرچند خواسته مردم و افکار عمومی در سال‌های اخیر، موجب افزایش تعداد دانشگاه‌ها و بالتبع تعداد دانشجویان شده اما این خواسته عمومی در سطح باقی مانده و نتوانسته عمق کافی از نظر امکانات و کیفیت خدمات آموزشی بیابد. هر چند به نظر می‌رسد خواسته و انتظار مردم بیشتر متمرکز به دولت و اقدامات دستگاه‌های رسمی حکومتی بوده و چندان این خواسته‌های عمومی متوجه بخش خصوصی و ارائه خدمات آموزشی از جانب آن نیست.

- چشم انداز

دستیابی به برترین جایگاه از بُعد کیفیت زندگی دانشجویی در منطقه

خاورمیانه تا سال ۱۴۰۴

مأموریت‌های آموزش عالی برای رسیدن به این جایگاه، به مسائل زیر بستگی

مستقیم دارد:

* برنامه‌ریزی منعطف و انطباق پذیر در تدریس و آموزش

* برنامه‌های پاره وقت و از راه دور برای پشتیبانی از شیوه‌های به روز و

بازآموزی

* امکان دسترسی بدون محدودیت و تبعیض برای همه افراد در تحصیلات عالی

* افزایش بودجه‌های حمایتی در بخش خوابگاهی، وام‌های دانشجویی، کارانه‌های

پژوهشی

* مراقبت و حمایت در مقابل بیماری‌های گوناگون

* در نظر گرفتن شرایط آسایش و آرامش دانشگاهیان برای انجام فعالیت‌های آزادانه و مستقل دانشگاهی.

- اهداف کلان برنامه

همانطور که اشاره شد، در سال‌های اخیر تعداد دانشجویان تحت پوشش وام دانشجویی روبه افزایش بوده است اما در مورد مشاغل پاره وقت و پروژه‌های تحقیقاتی مؤسسات و صنایع گوناگون روند نزولی یافته است. از این رو می‌توان اهداف کلان را به ترتیب زیر، مورد اشاره و تأکید قرار داد:

- ایجاد قابلیت استفاده از وام‌های دانشجویی

- فرصت‌های دسترسی اقشار بیشتری از دانشجویان به امکانات رفاهی از جمله

خوابگاه و تغذیه مطلوب

- سطح دسترسی دانشجویان به شرایط بهداشتی و خدمات پزشکی و مشاوره

مناسب و رایگان.

- اهداف عملیاتی برنامه

با توجه به اهداف کلان ذکر شده می‌توان اهداف عملیاتی زیر را برای دستیابی به

کیفیت زندگی مناسب تر برشمرد:

- بالا بردن میزان دسترسی و تعداد دانشجویان برخوردار از وام‌های دانشجویی

برای شهریه و خوابگاه و خریدهای اضطراری

- استفاده از بخش خصوصی و مؤسسات مالی برای حمایت مالی از دانشجویان و

بهره‌برداری از دانش‌نخبگان برای پیشبرد اهداف این مؤسسات

- افزایش فرصت و تنوع در ارائه امکانات خوابگاهی برای دسترسی همه

دانشجویان

- ایجاد تنوع و افزایش امکانات تغذیه در دانشگاه‌ها و ایجاد رقابت واقعی برای بخش خصوصی در تأمین تغذیه دانشگاهیان
- افزایش تعداد دانشجویان تحت پوشش بیمه خدمات درمانی
- افزایش مراکز بهداشتی- درمانی مرتبط با دانشگاه و الزام مراکز موجود و وابسته به وزارت بهداشت برای ارائه خدمات رایگان کیفی در ازای بهره‌مندی از خدمات دانشجویان رشته‌های گوناگون از جمله پزشکی، پرستاری و حتی کامپیوتر
- افزایش رضایت‌مندی دانشجویان و رفع معضلات روانی دانشجویان با ارتقای خدمات مشاوره دانشگاهیان با کمک نیروهای همین بخش
- تسهیل ارتباط با دانشگاه‌های خارج از کشور

- راهبردها و اقدامات

راهبرد SO: سرمایه‌گذاری و حضور فعال بخش خصوصی به عنوان یک فرصت بیرون از بخش دولتی، علاوه بر اینکه پاسخگوی تقاضای فزاینده تحصیلات در این گونه مؤسسات خواهد بود؛ بواسطه کارایی بخش خصوصی سطح مطلوبتری از کیفیت زندگی را برای این گروه از دانشجویان فراهم خواهد کرد. دولت می‌تواند از طریق نظارت خود و ایجاد کنترل از راه قرار داد (کنترل قراردادی) بخش خصوصی را ملزم به ارائه خدمات با کیفیت و متنوع برای بهبود رفاه حال دانشجویان کند.

راهبرد WO: با استفاده از امکان‌پذیری ایجاد دوره‌های مشترک تحصیلی با دانشگاه‌های معتبر خارجی و همکاری متقابل در امور آموزشی و رفاهی قادر خواهیم بود ضمن استفاده از تجارب جهانی؛ اقدام به بهین‌گزینی و درونی کردن الگوی رفاه دانشجویی در داخل نظام آموزش عالی کشور نماییم.

راهبرد ST: با توجه به اینکه درآمدهای صندوق رفاه دانشجویی بواسطه افزایش جمعیت شهریه پرداز به نسبت افزایش جمعیت بهره مند از تسهیلات رفاهی ۶۰ درصد به ۲۰ درصد برآورد شده است؛ می‌توان از طریق کسب و جذب این درآمدها و هزینه آنها در تهیه و فراهم کردن تسهیلات و امکانات رفاهی و آموزش بهتر، فضای مناسب-تری را برای دانشجویان و قشر نخبه ایجاد کرد و از این راه شاهد کاهش قابل ملاحظه-ای در میزان مهاجرت دانشجو بواسطه جذابیت‌های آموزشی و رفاهی خارج از کشور بود.

راهبرد WT: با اذعان به ضعف داخلی افت سطح رفاه دانشجویی در داخل کشور و قبول این مسأله که جذابیت‌های خارج از کشور به عنوان یک تهدید موجب افزایش مهاجرت‌های دانشجویان و نخبه‌گان گاهاً به صورت غیر قانونی شده است؛ می‌توان اقدام به ایجاد فرصت‌های مطالعاتی بیشتر برای دانشجویان مخصوصاً نخبه‌گان علمی از طریق انواع بورس‌های مطالعاتی به خارج از کشور کرد. صرف این هزینه‌ها و افزایش آن علاوه بر اینکه به گروهی از دانشجویان فرصت استفاده از خدمات رفاهی بهتری می‌دهد، در دراز مدت به بهره‌مندی از دانش و توانایی این نیروها در داخل از کشور می‌انجامد.

علاوه بر موارد فوق:

* به منظور ایجاد کسب درآمد برای دانشجویان می‌توان از طریق جذب آنان در مشاغل پاره وقت در سطح دانشکده‌ها و یا مشارکت دانشجویان در انجام پروژه‌های تحقیقاتی، اقدام به پرداخت حقوق به دانشجویان مذکور کرد.

* بازآفرینی و تقویت نقش و جایگاه شوراهای صنفی دانشجویی و دادن مجوز به آنان به منظور نظارت بر ارائه خدمات رفاهی و تهیه گزارش به صورت سالانه افزایش قدرت چانه‌زنی استفاده‌کنندگان از خدمات را در پی خواهد داشت.

راهبردها

راهبرد محافظه کارانه ST	راهبرد تهاجمی SO
<p>- جذب و استفاده مطلوب از درآمدهای ناشی از فزونی رشد جمعیت شهریه پرداز به جمعیت بهره مند از خدمات به منظور کاهش مهاجرت نخبگان علمی</p> <p>- مقابله با تبلیغات جذب کننده با استفاده از تنوع موجود در ارائه خدمات و تسهیلات</p>	<p>- حضور بخش خصوصی بواسطه رشد قابل ملاحظه جمعیت شهریه پرداز در مؤسسات غیردولتی و غیر انتفاعی</p> <p>- دستیابی به اهداف موجود در اسناد بالادستی با بهره بردن از ثبات مدیریت در صندوق رفاه</p>
راهبرد تدافعی WT	راهبرد بازنگری WO
<p>- افزایش فرصت‌های مطالعاتی و بورسیه‌های خارج از کشور به منظور مقابله با مهاجرت نخبگان و افزایش سطح رفاه آنان بواسطه این راهبرد</p>	<p>- استفاده از تجارب الگوهای برتر جهانی با ایجاد دوره‌های مشترک تحصیلی و همکاری متقابل</p>

- آماج^۱ برنامه

- افزایش تعداد وام گیرندگان از رقم ۶۰ درصد فعلی دانشجویان دولتی به رقم ۱۰۰ درصد طی ۴ سال که در برنامه چهارم توسعه این رقم پیش بینی شده است.
- افزایش میزان وام‌های دانشجویی به میزان دست کم ۲۵ درصد در سال به منظور تقلیل فشارهای تورمی.
- افزایش تعداد بیمه شدگان از رقم ۴۰ درصد به میزان ۱۰۰ درصد طی ۵ سال
- افزایش ضریب نفوذ اینترنت در دانشگاه‌ها به صد درصد
- افزایش تعداد مراکز مشاوره از رقم فعلی به دست کم تعداد ۱۰۰۰ مرکز معادل تعداد مراکز آموزش عالی

- تقسیم کار نهادی:^۲

- تدوین برنامه: شورای عالی انقلاب فرهنگی و هیئت دولت.
- تصویب: مجلس شورای اسلامی (اقدامات فوق از آنجا که تغییراتی را در بودجه دولت در پی دارد مسلماً ابتدا توسط مجلس شورای اسلامی می‌باید تصویب گردد.) و هیئت دولت.

اجرا: معاونت‌های دانشجویی وزارت علوم و وزارت بهداشت؛ صندوق رفاه دانشجویان و نهایتاً دانشگاه‌ها.

هماهنگی: معاونت‌های دانشجویی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت.

نظارت: در سطح کلان: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و در سطح دانشگاهی: شوراهای صنفی دانشجویی.
ارزیابی: در سطح کلان: شورای عالی انقلاب فرهنگی، در سطح دانشگاهی: شوراهای صنفی دانشجویی.
بازنگری: شورای عالی انقلاب فرهنگی و هیئت دولت.

بحث و جمع‌بندی

با توجه به زندگی دانشجویی و مسائلی و مشکلاتی که دانشجویان در محیط دانشگاه با آن مواجه می‌شوند، و از طرفی نیازها و تقاضاهای متنوعی که لازمه این دوره از زندگی برای آنان است؛ توجه هرچه بیشتر به بهبود کیفیت زندگی این قشر تأثیرگذار و برنامه‌ریزی برای بهبود و ارتقای رفاه آنان باید در دستور کار دانشگاه‌ها و متصدیان امر آموزش عالی قرار گیرد.

مدل رفاه دانشجویی که در این بررسی، بدان پرداخته شد علاوه بر آن که نیاز به داشتن چارچوب چند بُعدی را تشخیص داده است، به این امر که چه مواردی اصولاً برای قشر دانشجو در تعیین کیفیت زندگی‌شان مهم است توجه کرده و در فرآیند برنامه‌ریزی به منظور ارتقاء سطح رفاه دانشجویان به ماهیت «پویا» و «وابسته به زمان» رفاه دانشجویی توجه کرده است. همچنین، بر اساس پژوهش‌های انجام شده و جمع‌بندی این تحقیقات، سه مؤلفه‌ی رفاه مادی، رفاه جسمی و سلامت محیط در فرآیند سیاستگذاری کیفیت زندگی دانشجویان، دارای نقش پررنگ‌تری دیده شد و همه این مؤلفه‌ها به صورت «الگوی رفاه دانشجویی» معرفی گردید.

برای ارائه الگوی رفاه دانشجویی در چارچوب مورد نظر و افزایش دقت و کارایی مدل، عملکرد صندوق رفاه دانشجویان به عنوان متولی اصلی این موضوع، بررسی

گردید و به آمارها و ارقام رسمی به عنوان شاخص عملکردی، مراجعه و تحلیل اطلاعات آنها، صورت گرفت.

کمک‌های دولتی به این صندوق، از دو منبع بودجه عمومی و اعتبارات حاصل از بازگشت وام‌های اعطایی در سال‌های قبل تأمین می‌شود که مجموع اعتبارات عمومی رشد ۷ درصدی و اعتبارات اختصاصی ۲۱/۹ درصد رشد داشته است که در مجموع میانگین ۱۳ درصد رشد را برخوردار بوده‌اند. همچنین، در سال ۸۳ جمعیت دانشجویی بهره‌مند از خدمات رفاهی ۳۷ درصد دانشجویان دولتی را شامل می‌شد که این رقم در سال ۸۸ به ۶۰ درصد جمعیت رسیده، اما چنانچه آمارها، نشان می‌دهد شاهد رشد منفی شدیدی در میزان وام‌های اعطایی هستیم. ضمن اینکه درآمد حاصل از اجاره خوابگاه‌ها و سایر درآمدهای این صندوق هر ساله رشد تصاعدی داشته و شامل تعداد بیشتری از دانشجویان بوده است. همچنین میانگین این پرداخت برای دانشجویان وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۳۰ درصد بیشتر از دانشگاه‌های تحت نظارت وزارت علوم است. طبق گزارش‌های وزارت علوم و وزارت بهداشت، سرانه کل از ۳۶۱۷ هزار ریال در سال ۱۳۸۳ به ۳۲۰۱ هزار ریال در سال ۱۳۸۸ کاهش یافته است. در نتیجه شرایط فعلی رفاه دانشجویان، قبض امکانات رفاهی و افت کیفیت زندگی دانشجویی را گواهی می‌دهد.

از سوی دیگر و با استفاده از ابزار SWOT، برای تشریح محیطی آنچه در این زمینه می‌گذرد، ابعاد گوناگون موضوع نشان داده شد تا مسیر برنامه‌ریزی هموارتر گردد. بر همین اساس به تحلیلی جامع از محیط خارجی (بعضی فرصت‌ها و چالش‌ها) و همچنین محیط داخلی (نقاط ضعف و قوت) دستگاه رفاهی آموزش عالی کشور در وضع کنونی پرداخته شد تا با ایجاد نظم، ساختاردهی و تمرکزگرایی به مباحث، ارتقای کیفیت تصمیم‌سازی و ارائه راهبردهای میسر شود.

بر همین اساس جامعیت بررسی حاضر در نظر گرفتن ابعاد گوناگون و جوانب متعدد موضوع بود که در نهایت، این بررسی با توجه به هدف اصلی آن و با کمک

ابزارهای به کار گرفته فوق‌الذکر، به یک برنامه راهبردی پیشنهادی رسید. برنامه‌ای که ضمن در نظر گرفتن مبانی، اصول و ارزشهای موجود در اسناد بالادستی به ضرورت ارتقای زندگی و بهزیستی دانشجویان، در این اسناد اشاره و آن را ضرورتی در سطح ملی دانست. ضرورتی که یافتن برترین جایگاه در آموزش عالی در سطح منطقه‌ای و جایگاه مرکزی علوم در خاورمیانه را به عنوان آینده‌ای مطلوب در نظر گرفته و بر همین اساس اهداف کلان، عملیاتی و آماج را تدوین کرده و به راهبردها و اقدامات متنوع و عملیاتی ختم شده است. اقداماتی که با تقسیم کار نهادی (نگاشت نهادی) میان نهادهای مسئول و متولی رفاه دانشجویان، جلوه اجرایی، هماهنگ‌کننده، نظارتی و پویای خود را نیز نمایش می‌دهد.

منابع

- آراسته، حمیدرضا. (۱۳۸۳)، نقش آموزش عالی در توسعه ایران ۱۴۰۴، *مجله رهیافت*، شماره ۳۱.
- انتظاری، یعقوب. (۱۳۹۰)، ارائه الگویی برای تأمین مالی دانشگاه‌های دولتی، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، شماره ۶۰.
- باقری‌نژاد، جعفر. (۱۳۸۹)، برنامه ریزی راهبردی در مؤسسات آموزش عالی یک ضرورت یا انتخاب: مطالعه تطبیقی و تحلیل نیاز، *فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دانشگاه علامه طباطبائی، سال دوم، شماره ۲.
- تاج مزینانی، علی اکبر. (۱۳۹۰)، گونه شناسی نظام‌های رفاهی در جهان، *فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دانشگاه علامه طباطبائی، سال سوم، شماره ۶.

برنامه‌ریزی راهبردی ارتقاء وضعیت رفاه ... ۱۳۷

- تاج مزینانی، علی اکبر. (۱۳۹۱)، *مطالعه تطبیقی رفاه جوانان در نظام‌های رفاهی کشورهای توسعه یافته و ایران*، تهران وزارت ورزش و جوانان، مرکز مطالعات راهبردی جوانان و ورزش.
- ربانی، رسول؛ هاشمیان‌فر، سید رسول؛ چینی، نفیسه. (۱۳۹۰)، *چالش‌های فراروی سیستم آموزش عالی کشور در روند توسعه اجتماعی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۶.
- سجادی، حمیرا. (۱۳۹۰)، *کیفیت زندگی در مجموعه مقالات " گزارش وضعیت اجتماعی ایران (۱۳۸۰-۱۳۸۸)"*، چاپ اول، تهران: موسسه رحمان.
- شیخی، محمدتقی. (۱۳۸۹)، *بررسی جامعه شناختی کیفیت زندگی دانشجویان جوانان در شهر تهران، فصلنامه جمعیت*، شماره ۷۴-۷۳.
- عیوض پور، جعفر. (۱۳۸۸)، *بررسی اعتبارات صندوق رفاه در برنامه چهارم توسعه، هفته نامه برنامه*، شماره ۳۳۴.
- غفاری، غلامرضا؛ تاج الدین، محمد. (۱۳۸۸)، *کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی*، چاپ اول، تهران: انتشارات شیرازه.
- فاضل، رضا. (۱۳۸۸)، *روش‌های پژوهش برای سیاست‌گذاری اجتماعی*، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گرب، ادوارد ج. (۱۳۷۳)، *نابرابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر*، ترجمه: محمد سیاهپوش و احمد رضا خسروی زاده، نشر معاصر.
- لطیفی، غلامرضا. (۱۳۸۹)، *مبانی برنامه ریزی و سیاست اجتماعی*، تهران، چاپ اول، جهاد دانشگاهی دانشگاه علامه طباطبائی.
- محمد نژاد عالی زمینی، یوسف و احمدرضا روشن، سمانه مطهری. (۱۳۸۷)، *گزارش مالی آموزش عالی، تحقیقات و فناوری*، موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی ۱۳۸۸.

- مختاری، مرضیه؛ جواد نظری. (۱۳۸۹)، *جامعه‌شناسی کیفیت زندگی*، تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- مدهوشی، مهرداد؛ نیازی، عیسی. (۱۳۸۹)، بررسی و تبیین جایگاه آموزش عالی ایران در جهان، *فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران*، سال دوم، شماره ۴، بهار ۱۳۸۹.
- مسعود اصل، ایروان. (۱۳۸۸)، *نظام رفاه در جهان: مطالعه تطبیقی*، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- نقشه جامع علمی کشور. (۱۳۸۲)، پورتال شورای عالی انقلاب فرهنگی: www.iranculture.org
- وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری. (۱۳۹۱)، گزارش‌های عملکرد سالانه سال‌های ۸۳ الی ۱۳۸۸: www.msrt.ir
- هزارجریبی، جعفر؛ صفری شالی، رضا. (۱۳۹۱)، *آناتومی رفاه اجتماعی*، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
- Disch, William & Lisa L. Harlow & James F. Campbell & Thomas R. Dougan. (2000). *"Student Functioning, Concerns, and Socio-Personal Well-Being"* University of Rhode Island Social Indicators Research.
- STRATEGIC PLAN AY2009-2013. (2009). *"Towards a Culture of Institutional Accountability, academic Excellence and Stability"*. The Copperbelt University website: <http://www.cbu.edu.zm/>
- Willemse, Nienke and Paul de Beer. (2012). "Three worlds of educational welfare states? A comparative study of higher education systems across welfare states", *Journal of European Social Policy*, vol.22
- Zhan lin. (1992). quality of life: conceptual and measurement issue, *journal of advanced nursing*, No.17.